

motivációit, a nemzetközi és a hazai tudománytörténeti előzményeket, mielőtt egy-egy témakör mondáival szembesül. A nem-szakközlő olvasónak azonban csaknem 6000 oldalt kell várnia például ahhoz is, hogy megtudhassa, melyek voltak a magyar történeti mondák rendszerezésének objektív feltételei, s miként alakította ki Magyar Zoltán a Magyar Történeti Mondák Archívumát. Ez a 112 000 narratívát tartalmazó, mennyiségével nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő gyűjtemény az európai kultúrkör talán tematikailag legváltozatosabb mondatvilágát foglalja magába. A szerző avatott kézzel és könnyű tollal megírt fejezetekben vezet be a mondák tudományos rendszerezésével kapcsolatos műfajelméleti kérdésekbe, a műfaji átmenetek problematikájába, ismerteti a szöveg hagyomány történeti és kulturális rétegzettségét, valamint a magyar történeti mondák területi és tematikai tagolódását. Ezen túlmenően egyúttal példákat is mutat arra, hogy a katalógus kötetei milyen hasznos segítséget nyújtanak a magyar mondaanyag tudományos feldolgozására: a birtokalapítási mondáktól Mátyás király narratív hagyománykörén és a sárkányölő hősökön át az idegen kincsszerzőkről és az óriásokról szóló mondákig kilenc esettanulmányt is közread. A magam részéről a történeti mondaanyag lehetséges elemzési módjai közül hiányolom az egy-egy mondakör területi elterjedését tematikus térképekkel szemléltető kartografikus megközelítést – amire egyébként a szerző más publikációiban már mutatott példát. Mindenesetre feltétlenül tanulságos lenne a katalógus erre alkalmas anyagát térképlapokon is megjeleníteni.

Az összegzést és az irodalomjegyzéket angol nyelvű kivonat követi. Ez lehetővé teszi, hogy a nemzetközi összehasonlító folklorisztikai kutatások már azelőtt is használhassák a magyar történeti mondák e rendszerezését, mielőtt ennek a tervbe vett angol nyelvű változata elkészülne. A kötetet 133 színes fénykép zárja, dokumentálva és szemléltetve a szerzőnek az egész Kárpát-medencére kiterjedő, tudatos gyűjtő munkáját, amely nélkülözhetetlen feltétele volt kézikönyve megszületésének, hiszen ki kellett egészítenie az elődök kutatásait. Számos korábbi fehér folt eltüntetése Magyar Zoltán érdeme. Ezt tanúsítja egyébként, hogy az 1967-ben született folklorista – az MTMT 2020. május 3-ai adatai szerint – 71 (!) önálló kötetet jegyez szerzőként. Magyar tehát nemcsak a magyar néprajz egyik legfáradhatatlanabb terepmunkása, hanem a gyűjtött anyag szorgalmas feldolgozója és közreadója is.

A magyar történeti mondák katalógusának kötetei inspiráló kiindulópontot kínálnak a történettudomány művelői számára is.

Szulovszky János

Csukovits Enikő

AZ ANJOUK MAGYARORSZÁGON II.

I. (Nagy) Lajos és Mária uralma (1342–1395)

(Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések)

BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2019. 178 oldal

A könyv a szerző 2012-ben (szintén ebben a sorozatban) megjelent, Anjou Károly uralkodásáról írt monográfiájának folytatása, az Anjou-kor második felének története Magyarországon. A két kötet szervesen összetartozik, egyidejű megjelenítésük talán hasznosabb lett volna, de a második kötettel kiegészülve a munka mostanra kerek egészé tette a korszak vizsgálatát. (Ugyanakkor 2012 óta az első rész már két egyetemi nemzedék számára is tankönyvként szolgálhatott.)

A két kötetet egyben olvasva megállapítható, hogy azonos elvek szerint, azonos módszerekkel és céllal készültek. A legnagyobb különbség abban áll, hogy amíg Károly korára a szerzőnek majdnem teljesen rendelkezésre állt az Anjou-kori oklevéltár regesztasorozata, addig az 1342 utáni 40 esztendőből a mű megjelenésekor még csak 18 regesztakötet látott napvilágot, közülük négy 2018–2019-ben, így azokat a szerző még nem használhatta. Csukovits Enikő Lajos- és Mária-kötete több mint fél évszázad történetét fogja át, amelyből 40 évet Nagy Lajos uralkodása tesz ki. Az Anjou-kori oklevéltárban a Lajos-kort tekintve az 1342–1354 közötti évek anyaga teljes, azaz uralkodásának első 12 évéből a teljes okleveles forrásbázis már feltárt, az ezutáni időből viszont csupán néhány év anyaga (1356, 1358, 1362–1364) jelent meg. Ugyanakkor a szerző célja nem is az volt, hogy a korszak minden okleveles forrásának ismeretében szakmonográfiát írjon, hanem a klasszikus értelemben vett, tárgyilagos szintézist kívánt készíteni.

A könyv, ha valaki figyelmen kívül hagyja a 828 lapalji lábjegyzetet, akár tudományos ismeretterjesztő műként is „fogyasztható”, hiszen a szerző a tőle megszokott, közérthető módon, finom stílussal alakította szövegét. A könyvet először magam is nyaralásom alatt olvastam, kifejezetten szórakozásból – és nem csalódtam. A munka azonban elsősorban tudományos szintézisnek tekinthető, hiszen a jegyzetek a főszöveggel azonos súllyal járulnak hozzá a mondanandóhoz. Egy ilyen szintézistől a legfőbb szakmai elvárás az, hogy szerzője megfelelő aránysággal építse be az összképbe a legújabb szakirodalmi eredményeket, részvizsgálatokat, vitás esetekben pedig döntsön arról, hogy mit tart elfogadhatónak közülük. Csukovits az eltérő történelmi véleményekkel kapcsolatosan ismerteti saját álláspontját, de korrekt módon jelzi, ha léteznek más értelmezések is: „A történeteket részben másként értelmezi” Pór Antal (79. 380. jegyz.), „Szécsényi Tamás hatalomvesztésének körülményeit tőlem részben eltérő módon értékeli” Zsoldos Attila (18. 55. jegyz.), vagy „Süttő Szilárd igyekezett közvetett adatokkal alátámasztani Cudar [Péter] árulását, állításai azonban csupán feltételezések” (132. 654. jegyz.).

A könyv legnagyobb erényének azt érzem, hogy állításait a szerző igyekszik szinte mindenhol megfelelően alátámasztani: valamennyi fontos információ esetében felkutatta és visszanyúlt a *primér* forrásokhoz, legyen az éppen egy oklevél vagy akár elbeszélő mű. Az 1358-as zárai béke tárgyalásakor például a jegyzetben megemlíti, hogy „a Lajos nevében kelt eredeti békeokmány lappang, a velencei dózse példánya, illetve a magyar példány velencei másolatkönyvben őrzött szövege maradt meg”. (66.). Ez a forráscentralkusság végig kiemelten hangsúlyos a könyvben, és nemcsak a fontos diplomáciai iratokra jellemző, hanem a Lajos király háborúiban történt különböző anekdoták eredetére is.

A források mellett a szerző a releváns szakirodalomra is hivatkozik, ugyanakkor nem terheli túl a jegyzeteket, megelégszik az első és/vagy a legfontosabb szakmunkák említésével. Jellemző példa a dalmáciai magyar uralom szakirodalmának értékelése (59. 280. jegyz.) vagy az 1345-ös zárai ostrom története, ahol a jegyzetben a források mellett a mérvadó magyar és külföldi szakirodalom is szerepel (60.). A nápolyi hadjáratok tárgyalásakor például megjegyzi, hogy az alapvetőnek tekinthető Miskolczy István-tanulmány „után született magyar feldolgozások a hadjáratok bemutatásakor mindenben Miskolczy eredményeit követik, így felsorolásuktól eltekintek” (38.), a jobbság leírásakor pedig „eltekintek a kérdés gazdag, ám jelentős részben elavult irodalmának felsorolásától” (54.). A friss szakirodalom eredményei azonban akkor is megjelennek, ha ez ellentmond Csukovits saját korábbi állításainak; a nádor vidéki kúriájának megszűnésével kapcsolatban hivatkozik például Szócs Tibor 2014-es monográfiájára és megjegyzi: „jelen munka előző kötetében magam még ettől némileg eltérő módon írtam le a jelenséget” (22.). Fontos tehát figyelni arra, hogy mit idéz a szerző forrás szinten és mit a szakirodalomból. A könyv maradandó értéke, hogy az itáliai hadjáratok, de általában Lajos király nemzetközi szerepvállalásainak történetéhez kiaknázza a különösen gazdag nyugati elbeszélő forrásokat, és emellett a nemzetközi Anjou-irodalom régebbi s nagyobb részét a legújabb eredményeit is hasznosítja.

A friss szakirodalom mellett a szerző biztos kézzel használja fel és bátran idézi a régieket is, köztük olyanokat, amelyeket a szakma már el is felejtett, pedig állításait, történeteiket gyakran idézik az összefoglaló művek, de már senki sem tudja, hogy kitől is származnak valójában. Mivel nem szereti a másodkézből származó információkat, Csukovits visszanyúl ezekhez a nem ritkán 19. századi értekezésekhez és primér irodalomként hivatkozik rájuk, visszaemelve így a szakmai köztudatba a rég elfeledett, ugyanakkor értékes történetírói munkákat, mint például Pór Antal számos résztanulmányát. A könyvben felhalmozott információk hivatkozásai teljes rendszert alkotnak, minden a helyén van, ahogy egy szintézistől ezt az ember elvárja. Hiányérzet csak nagyon ritkán akad. A fiúsítás említéskor Holub József 1925-ös klasszikus tanulmánya nem szerepel a 253. és a 627. jegyzetben sem. Vagy például Lajos király „Nagy” jelzőjének elemzésekor hiányoltam Kubinyi András 1982-es művészettörténeti katalógusban megjelent tanulmányát (*I. Lajos király és kora*), különösen azért, mert véleményem szerint Kubinyinak igaza van, amikor azt írja, hogy „az sem zárható ki, hogy a Nagy Lajos név eredetileg nem az uralkodó nagyságára utalt, hanem csak a későbbi, II. Lajostól való megkülönböztetésre” (Művészet I. Lajos király korában. Katalógus. Szerk. Marosi Ernő – Tóth Melinda – Varga Livia. Bp. É. n. 16.). A fiatalabb Lajos király és az öregebb („nagyobb”) jelzővel való szétválasztása ugyanis nagyon is elképzelhető nyelvi magyarázat lehet. Lajos király és Máriazell kapcsolatának elemzését pedig nem találtam Szovák Kornél tanulmányát (Nagy Lajos király és Máriazell. In: Máriazell és Magyarország: 650 év vallási kapcsolatai. Szerk. Walter Brunner et al. Graz–Esztergom 2003. 82–92.).

A szerző előszavát követően a kötet 12 nagyobb fejezetben – azokon belül kisebb alfejezetekben – foglalja össze az utolsó három Anjou király uralkodásának történetét: I. Az ifjú lovagkirály, II. A nápolyi hadjáratok, III. Az 1351. évi törvény, IV. Dalmácia birtokáért, V. Vétélytársak és szövetségeseik, ellenségek és vazallusok, VI. A lengyel-magyar perszonálunió, VII. Nagy Lajos udvarában, VIII. Az udvari reprezentáció formái, IX. Nagy Lajos-portré, X. Királylányok a trónon, XI. Véres intermezzo: Kis Károly magyar királysága, XII. Az Anjou-kor vége. A munkát rövidítésjegyzék, valamint földrajzi- és személynévmutató zárja. Előbbi nagyon rövid, csak a legfontosabb forráskiadványokat és forráshelyeket, valamint a kézikönyvek közül Engel Pál archontológiáját tartalmazza. Az összeállítás vitatható és nem következetes. Az Engel-mű például hiába szerepel a jegyzékben, a 10. jegyzetben mégis a teljes bibliográfiai leírással szerepel, ahogyan Engel többi műve esetében is. Az első idézőskor tehát szerepel a teljes leírás, ezt követően pedig egy rövidített hivatkozás. Eze egy folyóiratban megjelenő tanulmány esetében jól követhető módszer – a terjedelem rövidebb volta miatt –, egy könyvben azonban nehezebb visszakeresni az első hivatkozást, ha az olvasó a pontos bibliográfiai adatokra kíváncsi. Praktikusabb lett volna mindent a rövidítésjegyzékbe tenni néhány következtetés elkerülése érdekében. A nápolyi hadjáratok egyik legfontosabb elbeszélő forrása Domenico da Gravina Dél-Itáliában készített krónikája. Csukovits Enikő remekül kiemeli belőle a legjellemzőbb eseteket, amelyek főként a hadjárat napi problémáit, a király emberi oldalát világítják meg (a király kimentti a folyóból a katonáját). A műre a 97. oldalon hivatkozik először mindkét forráskiadás – egy 20. század eleji és egy 2008-as – említésével. A későbbi hivatkozások egyfelől „Gravina, D. Chronikon” formában (például 201. jegyz.), illetve „Gravina D. Chronikon de rebus in Apulia gestis” formában történnek (200., 203–206. jegyz.), így nem tudja az olvasó, hogy mikor melyik kiadványt használta és idézi a szerző. Ráadásul a mű második felében (578. és 579. jegyz.) „Gravina D.: Chronicon Dubnicense” formában szerepel, ami bizonyosan elírás, feltehetően az ugyanott tárgyalt Dubnici Krónika miatt. A szakirodalmi hivatkozásoknál talán a helytel való felesleges takarékoskodás miatt maradhatott le, hogy a IX. Bonicác bulláit tartalmazó, 2000-ben kiadott kötet reprint kiadás (589. jegyz.), és ugyanez magyarázhatja, hogy a 275. jegyzetben említett, Eckhart Ferenc által írt hiteleshely-monográfia 2012. évi ki-

adásánál a fordítók neve hiányzik. A munka külön erénye, hogy a kötetben szinte nem találtam „sajtóhibát”, és amit igen, az is inkább mulatságos, mint bosszantó: Szécsi Miklós „országmeseteri” méltósága (országbírói helyett, 138.) nyilván a néhány sorral feljebb említett lovászmestéri cím miatt kerülhetett el a szerző és az alapos olvasószerkesztő figyelmét.

A kötet – illeszkedve a sorozathoz, amelyben megjelent – keményítáblás, borítóján három kis képet ábrázol, amelyek forrását és leírását sajnos hiába keressük a kolofonban. Ez azonban nem e mű sajátossága, hanem magának a sorozatnak a nem igazán érthető jellemzője. Csukovits Enikő szintézise, különösen a 2012-ben megjelent első résszel együtt egy szakmai szempontból korrekt, a nem szakmai olvasóközönség számára is érthetően és élvezetesen megírt, szerethető munka. Második kiadását érdemes lenne majd az előzménnyel együtt, egy kötetben megjelentetni.

Rácz György

Татьяна П. Гусарова

ВЕНГРИЯ XVI–XVII ВВ.:

ПОРТРЕТЫ СОВРЕМЕННОКОВ НА ФОНЕ ЭПОХИ

Humán kutatások Centruma, Moszkva–Szentpétervár 2018. 455 oldal

Tatjana Guszarova a Moszkvai Állami Egyetem tanára, az egyetemes történelem oktatója, a kora újkori magyar történelem kutatója, a magyar történelem és kultúra avatott népszerűsítője Oroszországban. A koraújkort kutató hazai szakembereknek aligha kell őt bemutatni, hiszen évtizedek óta rendszeresen kutat magyarországi levéltárakban, részt vesz tudományos rendezvényeken. Több évtizedes tevékenységét 2013-ban Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetéssel ismerték el, a szelebb szakma mégsem ismeri őt kellő mértékben.

A most bemutatott kötet (magyar címe: A 16–17. századi Magyarország. Kortársportrék történelmi háttérrel) a szerző korábban megjelent írásait tartalmazza négy tematikus blokkban, irodalomjegyzékkel, mutatókkal és angol nyelvű összefoglalóval. Az orosz olvasó számára fontos az a rövid lista, amely a történelmi Magyarország helyneveinek mai – nem magyar nyelvű – alakját sorolja fel. A szerző a *Bevezetésben* (7–14.) röviden jellemzi a három részre szakadt Magyarországot, de alapvetően a Királyi Magyarország és a Habsburgok problémakörére fókuszál. Hangsúlyozza, hogy kiválasztott szereplői nehéz körülmények közepette futottak be karriert. Mind az ismert, mind a kevésbé ismert személyeket úgy jellemzi, hogy „képesek voltak nagy horderejű döntések meghozatalára”. Az első rész *A nemesség elképzelései önmagáról, a társadalomról és a hatalomról* címet viseli és hét tanulmányt tartalmaz. A második rész nyolc írását a *Szolgálat, karrier, felfelé vezető út* cím alá sorolta Guszarova. A harmadik részben *A kultúra megszűnése, a művelődés lehetőségei* címmel ismét nyolc tanulmányt találunk. Végül van egy inkább *excursusnak* beillő csonka negyedik rész, amely egyetlen fejezetből áll. A szerző összegző gondolatai egy rövid Befejezésben (412–418.) kaptak helyet, ezt követik a mutatók (földrajzi nevek, személynevek) és tekintélyes terjedelmű bibliográfia.

A 24 tanulmány egy része megjelent magyar nyelven is, például a Péter Katalin és Gecsényi Lajos munkássága előtt tisztelgő kötetekben, konferenciakiadványokban, ritkábban országos folyóiratokban (*Századok, Levéltári Közlemények*). A tanulmányok szerteágazó tematikájának érzékeltetésére felsoroljuk a címeket, de mindegyikre kitérni nincs módunkban. Az első rész